

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **“РЕАЛІЗАЦІЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ
У КОРЕКЦІЇ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ
МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ”**

Виконала: студентка 2 курсу, групи KorLs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Логопедія. Спеціальна психологія

Бенюк Анна Іванівна

Керівник:

Гаврилова Н.С., кандидат психологічних наук,

доцент

Рецензент:

Вержиховська О.М., кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психолого-медико-педагогічних

основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНЕ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	7
1.1. Нейропсихологічний підхід у сучасних наукових дослідженнях.....	7
1.2. Загальне недорозвинення мовлення в концепції психолого-педагогічного підходу.....	15
1.3. Особливості комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення.....	26
Висновки до першого розділу.....	35
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИМУЛЬТАННОГО ТА СУКЦЕСИВНОГО СИНТЕЗУ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ.....	37
2.1. Характеристика методики дослідження симультанного та сукцесивного синтезів у дітей із загальним недорозвитком мовлення.....	37
2.2. Визначення груп дітей з загальним недорозвитком мовлення відповідно до сформованості симультанного та сукцесивного синтезу.....	44
2.3. Аналіз результатів дослідження симультанного та сукцесивного синтезу у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.....	53
Висновки до другого розділу.....	71
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі життя нашого суспільства відбуваються кардинальні зміни, які спровоковані війною росії проти нашої держави. Як знають спеціалісти, будь-які військові дії, навіть локального характеру, провокують наслідки у населення фізичних і психічних травм, які тягнуть за собою виникнення цілого комплексу відхилень. Знаючи це можна з упевненістю говорити, що кількість порушень мовлення у дитячого населення нашої країни різного віку значно зростає. Ці порушення можуть мати як органічну, так і функціональну природу. Це потягне за собою необхідність проведення відповідної корекційної роботи з використанням різнопланових методик і технологій.

Оскільки, як можна з впевненістю сказати, військова агресія росії призведе до значної травматизації дитячого населення, це потягне за собою потребу у діагностиці причин і визначенні напрямків організації цілісної психологопедичної корекційної роботи. Нейропсихологічний підхід в цьому контексті набуває значної ваги, адже саме ці технології логопедичної роботи дозволяють системно організувати роботу з подолання психомовленнєвих відхилень, і в першу чергу у дітей з загальним недорозвитком мовлення різного рівня вираження порушення.

Проведені наукові дослідження, метою яких було вивчення проблеми соціалізації та комунікації у дітей із порушеннями мовлення через призму особистості дитини (А. Богуш, Н. Гаврилова, А. Лемешук, І. Мартиненко, І. Марченко, О. Мілевська, О. Ревуцька, Ю. Рібцун, Л. Трофіменко, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач, М. Шеремет та інші) стали основою для створення цілого ряду різноманітних корекційних програм, які мають високу ефективність при організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми з різними мовленнєвими відхиленнями.

У наукових працях багатьох спеціалістів в галузі спеціальної психології і логопедії (І. Брушневська, Н. Гаврилова, І. Марченко, І. Мартиненко, Н.

Пахомова, Л. Трофименко) зазначено, що головним критерієм мовленнєвого розвитку дітей дошкільного виступають безпосередньо комунікативні вміння, які можуть проявлятися як у вербальній, так і невербальній формах.

Дослідження, присвячені організації корекційно-розвивальної, діагностичної роботи з дітьми з загальним недорозвитком мовлення різного рівня вираження порушення присвячені наукові пошуки І. Брушневської, Г. Гаврилової, С. Заплатної, В. Ільяної, Н. Кабельнікової, І. Кравченко, М. Лемещук, І. Марченко, Н. Марцун, О. Мілевської, Ю. Рібцун, О. Ревуцької, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофіменко, М. Шеремет та інших. При цьому, незважаючи на значну кількість наукових робіт і досліджень у сфері мовленнєвих порушень, проведення спеціальних досліджень дітей з загальним недорозвитком мовлення потребує ще досить значної уваги. Саме тому вибрана **тема** дипломної роботи “Реалізація нейропсихологічного підходу у корекції загального недорозвинення мовлення у дошкільників”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти”.

Метою дипломного дослідження є визначення ефективності використання нейропсихологічного підходу, в основі якого покладене уявлення просимультанно-сукцесивні синтези з метою діагностики та формування мовлення у дітей із ЗНМ III, IV рівнів.

Поставлена мета визначає **завдання**:

1. На підставі аналізу наукових джерел з проблеми дослідження визначити рівень дослідження використання нейропсихологічних методик у роботі з дітьми з порушеннями мовлення дошкільного віку.

2. Визначення рівня сформованості симультанного та сукцесивного синтезів перцептивного, мнестичного та інтелектуального рівнів у дітей із ЗНМ.

3. Визначення та характеристика дітей із ЗНМ відповідно до диспропорції розвитку у них синтетичних структур.

Об'єктом дослідження є нейропсихологічний підхід у системі корекції порушень мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Предметом дослідження є нейропсихологічні засоби формування мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз й узагальнення наукових досліджень в галузі спеціальної і загальної психології і педагогіки з метою виявлення стану досліджуваної проблеми, систематизації теоретичних положень та узагальнення педагогічного досвіду проведення досліджень в контексті використання нейропсихологічного підходу у роботі з дітьми із загальним недорозвитком мовлення третього і четвертого рівнів; *емпіричні:* цілеспрямоване спостереження за корекційним процесом та мовленням дітей з типовим розвитком і загальним недорозвитком мовлення третього-четвертого рівнів, проведення збору і аналізу анамнезу дітей з загальним недорозвитком мовлення, що включало в себе бесіду з педагогами і батьками, використання методу вивчення дитячих виробів; *статистичні:* кількісний і якісний аналіз отриманих експериментальних результатів для перевірки ефективності констатувального дослідження.

Теоретичне значення: полягає в визначенні ефективності застосування нейропсихологічної методики для дослідження особливостей розвитку синтетичних структур (симультанних і сукцесивних синтезів) у дітей із загальним недорозвиненням мовлення III-IV рівня. Апробація методики дослідження синтетичних процесів симультанних і сукцесивних синтезів на рівні перцептивної, мнестичної і інтелектуальної діяльності дозволила виділити групи дітей із ЗНМ з урахуванням диспропорції розвитку у них синтетичних структур.

Практичне значення отриманих результатів: симультанно-сукцесивний підхід популяризований серед логопедів і вихователів закладів дошкільної освіти як ефективний для діагностики, організації та проведення корекційно-розвивальної роботи з дошкільниками із ЗНМ. Нейропсихологічна методика може бути також застосована у роботі з дітьми як із ЗНМ так і з нормо-типовим розвитком з метою вивчення переваги одних процесів над іншими та оптимізації роботи спеціалістів в напрямку подолання вказаних диспропорцій.

Дослідження проводилось **на базі** комунальних закладів дошкільної освіти міста Красилів, Хмельницької області. У ньому приймало участь 22 дитини дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення третього і четвертого рівнів. Серед дітей з ЗНМ 8 дошкільників мали ЗНМ третього рівня, 14 – четвертого. Дослідження проводилось протягом 2021-2022 н.р.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2021 році. Результати роботи висвітлено у статті “Особливості використання логоказок у роботі з дітьми з порушеннями мовлення” // Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології / за ред. О.В. Гаврилова. Вип.14. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В. 2022. С.19-24.

Структура дослідження. Випускна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, який нараховує 85 найменувань.

ВИСНОВКИ

Психолого-педагогічний підхід до вивчення дітей із різним рівнем ЗНМ в останній час набуває актуальності. Це, зокрема, пояснюється збільшенням кількості дітей із первинним тотальним недорозвиненням мовлення резидуально-органічного генезу, що супроводжується рядом психоневрологічних синдромів, які ускладнюють мовленнєве відхилення і потребують комплексного підходу до їхнього подолання. Виділення психолого-педагогічних аспектів у кожному рівні ЗНМ дає можливість прослідкувати динаміку опанування всіма компонентами мовленнєвої системи дітьми у різні вікові періоди і спрогнозувати адекватну мовленнєвим можливостям дітей корекційно-розвивальну роботу.

1. ЗНМ характеризується порушенням всіх функціональних компонентів мовленнєвої системи, яка включає в себе фонетико-фонематичну та лексико-граматичну сторони при нормальній слуховій функції та типовому інтелектуальному розвитку. Потребою проведення діагностичного дослідження може бути диссоціація між мовленнєвим і психічним розвитком, темп індивідуального оволодіння і формування мовленнєвого розвитку дітей. При цьому враховується ряд особливостей, які проявляються при різних рівнях ЗНМ: труднощі формування пізнавально-комунікативної діяльності, уповільнений розвиток словникового запасу, недорозвиток правильності граматичного боку мовлення, проблеми зв'язного мовлення тощо. З урахуванням цього головним завданням мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з ЗНМ є завдання розвивати комунікативно-пізнавальну потребу в мовленні (при наявності ЗНМ першого рівня); оволодіти елементарними формами усного мовлення на основі практичних умінь відповідати на запитання, складати речення за моделю (при наявності ЗНМ другого рівня); подальшого розвитку словникового запасу, граматичної структури та зв'язного мовлення (при наявності ЗНМ третього рівня);

формування навичок контролю власного мовлення і використання розгорнутих граматичних конструкцій (при наявності ЗНМ четвертого рівня).

2. У процесі проведення дослідження визначені завдання на дослідження перцептивного рівня сформованості у дітей з ЗНМ третього і четвертого рівнів симультанних і суцесивних синтезів.

Охарактеризуємо види синтетичної складової.

Перцептивна діяльність: 1) через симультанний синтез на рівні перцептивної діяльності, що включають в себе на рівні мовлення – оволодіння складом слова; схоплення кількісних і просторових відношень та структури тексту; розрізнення ритму, акордів; визначення місця звуку в просторі; 2) через суцесивний синтез на рівні перцептивної діяльності, що включають в себе на рівні мовлення – оволодіння серійною послідовністю ритмічних та тональних мелодій; знання літер, чисел і їхніх позначень; створення серійної послідовності складів, звуків, ліній; письмо буквених та цифрових комплексів.

Мнестична діяльність: 1) через симультанний синтез на рівні мнестичної діяльності, що включають в себе на рівні мовлення – запам'ятовування будь-якого осмисленого тексту; запам'ятовування схем міркувань, доведень, принципів підходу до виконання завдань; 2) через суцесивний синтез на рівні мнестичної діяльності, що включають в себе на рівні мовлення – утримання диференційованих ознак слухових комплексів; запам'ятовування окремих елементів схеми тексту, інструкції; утримання серії букв, частин тексту для точного відтворення їх порядку.

Інтелектуальна діяльність: 1) через симультанний синтез на рівні інтелектуальної діяльності, що включають в себе на рівні мовлення – оволодіння системою відношень; згортання, скорочення мовленнєвих операцій (суджень) при виробленні інтелектуальних навичок; одночасне квазіпросторове оживлення “сітки значень” слів; створення адекватного образу світу; 2) через суцесивний синтез на рівні інтелектуальної діяльності, що включають в себе на рівні мовлення – створення серійної послідовності слів, речень, частин тексту; серійна організація мовленнєвого висловлювання (внутрішні схеми);

переключення у зворотному напрямі мовленнєвого процесу (з прямого на зворотний хід думки).

3. З урахуванням цього виділено три групи дітей дошкільного віку з ЗНМ третього і четвертого рівнів відповідно до сформованості у них сукцесивних і симультанних синтезів – достатній, середній і низький. Характеризуючи рівень виконання дітьми завдань нейропсихологічної методики дослідження синтетичних рівнів симультанних синтезів необхідно відмітити, що на достатньому рівні завдання виконали 33,3% респондентів, на середньому – 27,3%, на низькому – відповідно 39,4% обстежених. Дослідження синтетичних рівнів сукцесивних синтезів дозволила відзначити достатній рівень виконання у 27,3% респондентів, середній рівень – у 33,3%, низький – відповідно у 39,4% опитуваних.

4. Проведене дослідження дозволило виділити певну закономірність: якщо у дітей з ЗНМ дошкільного віку на достатньому рівні сформовані симультанні синтези – в цьому випадку сукцесивні синтези відповідають середньому або низькому рівню. Таких випадків нараховано 27,3% та 9,1% відповідно. Якщо на достатньому рівні сформовану сукцесивні синтези, то симультанні є лише на низькому рівнях. Таких випадків нараховано 27,3% від загальної кількості обстежених дітей. У 9,1% відмічаємо сформованість сукцесивних синтезів на середньому рівні, а симультанних – на низькому відповідно. Це дозволило виділити дві групи дошкільників з ЗНМ. Першу групу утворюють діти з переважно несформованими сукцесивними синтезами, а другу – з симультанними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашев-Константиновский А.Л. Психические нарушения при органических заболеваниях головного мозга. Київ. Медицина. 1959. 216 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (державний освітній стандарт) // Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: / Наук. ред. О.Л. Кононко // Дошкільне виховання. 2003. С.203-244.
3. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови / Богуш А.М., Гавриш Н.В. Київ. Вища школа. 2007. 542 с.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А. М. Богуш. Київ. Вища школа. 2007. 542 с.
5. Брушневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення // Педагогічний часопис Волині. № 6. 2016. С. 24-32.
6. Выготский Л. Проблемы дефектологии. Москва. Просвещение. 1995. 527 с.
7. Выготский Л. Психология и учение о локализации психических функций. Москва. Просвещение. 1982. Т. 1. 284 с.
8. Вікова психологія / під ред. Г.С. Костюка. Київ. Радянська школа. 1976. 268 с.
9. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ. Просвіта. 2001. 416 с.
10. Гаврилов О.В. Статистичні дані про організацію освітнього простору для дітей з особливими потребами в системі дошкільних та шкільних закладів // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський. ПП «Медобори-2006». 2018. Вип.10. С.98-112.
11. Гаврилова Н.С. Класифікація порушень мовлення // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2012. Вип.20. С. 293-315.

12. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: Монографія. Кам'янець-Подільський. Друк-Сервіс. 2011. 200 с.
13. Гаврилова Н.С. Структура недорозвитку пізнавальної діяльності у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний збірник: Вип. 5 / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. Київ. Науковий світ. 2004. С. 197-201.
14. Гальперин П.Я. Развитие исследований по формированию умственных действий // Психологическая наука в СССР. Москва. Педагогика, 1959. 216 с.
15. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В. Бондаря, В. Синьова. Київ. «МП Леся». 2011. 528 с.
16. Загальне недорозвинення мовлення: теорія та перспективне планування корекційно-розвиткової роботи / уклад. Н.М. Могильова. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна. 2019. 123 с.
17. Заплатна С. М. До питання обстеження синонімічних засобів у дітей із загальним недорозвиненням мовлення // Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць: Вип. 3. Київ. Актуальна освіта. 2006. С. 35-41.
18. Ільяна В. М. Особливості образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2010. № 3. С. 27-31.
19. Кабельнікова Н.В. Первинне недорозвинення мовлення у дітей (клінічний, психолінгвістичний та психолого-педагогічний аспекти) / Н.В. Кабельнікова. Херсон. Борисфен-про. 2017. 222 с.
20. Калмикова Л.О. Психолінгвістичні засади формування мовленнєвих навичок та вмінь у дітей дошкільного віку // Актуальні проблеми металінгвістики: Зб. наук. ст. Черкаси. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. 2005. С. 213-215.
21. Компанець Н.М. Технологія навчання читання: поєднання аналітичного і синтетичного способів // Дефектологія. Особлива дитина:

навчання та виховання. 2010. №4. С. 27-32.

22. Конопляста С., Сак Т. Логопсихологія. Київ. Знання. 2010. 294 с.

23. Кравченко І.В. Актуальні питання використання творчих ігрових прийомів у корекційно-логопедичній роботі з дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2017. № 9. С. 148-158.

24. Лалаева Р.И. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя) / Р.И.Лалаева, Н.В.Серебрякова. – Санкт-Петербург. СОЮЗ. 1999. 160 с.

25. Лалаева Р., Серебрякова Н. Формирование лексики и грамматического строя / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова / Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников. Санкт-Петербург. СОЮЗ. 1999. 160 с.

26. Левина Р.Е. Характеристика общего недоразвития речи // Основы теории и практики логопедии. Москва. Просвещение. 1967. С. 67-85.

27. Левина Р.Е. Влияние недоразвития речи на усвоение письма // Специальная школа. 1963. № 1. С. 62-66.

28. Левина Р.Е. Недостатки чтения и письма у детей / Р.Е. Левина. Москва. Учпедгиз. 1940. 72 с.

29. Лексика // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ. ВЦ «Академія». 2007. Т. 1 : А – Л. С. 549.

30. Лемещук М.А. Проблеми соціалізації дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення в емоційно-вольовій сфері / М.А. Лемещук // Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2016. Вип. 69 (3). С. 115-118.

31. Леонтьев А.Н. Психологическое развитие ребёнка в дошкольном возрасте // Вопросы психологии ребёнка дошкольного возраста. Москва-Ленинград. Учпедгиз. 1948. 214 с.

32. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность / А.А. Леонтьев. Москва. Просвещение. 1969. 264 с.

33. Логвинова Л.Л. Особливості взаємозв'язку логопеда та батьків у

процесі корекції ЗНМ у дітей дошкільного віку / Л.Л. Логвинова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 10 (197). Ч. II. С. 189-193.

34. Логопедія: підручник / за ред. М. Шеремет. Київ. Слово. 2017. 686с.

35. Лурия А.Р. Внимание и память. Москва. Просвещение. 1975. 645 с.

36. Лурия А. Основы нейропсихологии. Москва. Медицина. 1973. 374с.

37. Лурия А.Р. Письмо и речь. Нейролингвистические исследования / А.Р. Лурия. Москва. Академия. 2002. 352 с.

38. Мартиненко І.В. Методика формування комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку // Логопедія. 2012. №2. С. 44-48.

39. Мартиненко І.В. Особливості вольової готовності до шкільного навчання дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення / І. В. Мартиненко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: Зб. наукових праць. Київ. НПУ імені М.П. Драгоманова. 2005. № 5. С. 159-164.

40. Марченко І.С. Діагностика комунікативних здібностей дітей із ТПМ // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. 2012. Випуск 21. С. 172-176.

41. Марченко І.С. Особливості логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення // Логопедія. 2013. №3. С. 52-56.

42. Марченко І.С., Маслюк Н.В. Усвідомлення словесного складу мовлення дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня // Корекційна педагогіка. 2009. № 1. С. 31-37.

43. Марченко І.С., Пузир Т.Ю. Активізація мовленнєвого спілкування дітей із загальним недорозвиненням мовленням / І.С. Марченко, Т.Ю. Пузир // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2010. Вип. 15. С. 156-160.

44. Марченко І. С., Швалюк Т. М. Особливості складних синтаксичних конструкцій у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. Зб. наукових праць. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2008. № 11. С. 127-132.

45. Марцун Н.М. Формування емоційно-оціночної лексики старших дошкільників з ЗНМ / Н.М. Марцун, С.П. Хабарова // Актуальні питання корекційної освіти. Вип.2. Київ. Слово. 2011. С. 145-154.

46. Мілевська О.П. Дослідження категоріальності описової лексики у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення // International scientific and practical conference “Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine”: Conference Proceedings, May 5-6, 2017. Sandomierz. P. 83-88.

47. Нова українська школа: офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nus.org.ua>.

48. Основи корекційної педагогіки // С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвеева / за ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2010. 264 с.

49. Пахомова Н.Г. Нейропсихолінгвістика. Полтава. АСМІ. 2013. 268 с.

50. Проблемы нейропсихологии / под ред. Е.Д. Хомской, А.Р. Лурия. Москва. Наука. 1977. С. 18-19

51. Психологія / Під ред. В.А. Крутецького. Київ. Вища школа. 1978. 261 с.

52. Рібцун Ю.В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ / Ю.В. Рібцун // Теорія і практика сучасної логопедії. Київ. Актуальна освіта. 2004. Вип. 1. С. 150-165.

53. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ. Київ. Освіта України. 2011. 223 с.

54. Савчин М.В. Вікова психологія / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. Київ. Академвидав. 2006. 360 с.

55. Симерницкая Э.Г. Доминантность полушарий // Нейропсихологические исследования. Москва. МГУ. 1978. Вып. 10. С. 248-274.

56. Симерницкая Э.Г. Мозг человека и психические процессы в онтогенезе. Москва. МГУ. 1985. 264 с.
57. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения. Москва. Сфера. 2003. 288 с.
58. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку // Дефектологія. 2003. № 2. С. 2-11.
59. Соботович Е.Ф. и др. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению. Київ. ПП "Компанія Актуальна освіта". 1998. 127 с.
60. Соботович Є.Ф. Особливості засвоєння дітьми із ЗНМ узагальненого лексичного значення слова та його понятійної співвіднесеності / Є.Ф. Соботович, Л.І. Трофименко // Дефектологія. 2000. № 1. С. 16-19.
61. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Київ. Актуальна освіта. 2004. С. 7-35.
62. Соботович Е.Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы её формирования / Е.Ф. Соботович. Київ. ИЗМН. 1997. 44 с.
63. Соботович Є.Ф. Порушення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції. Київ. ІСДО. 1995. 204 с.
64. Соботович Е.Ф. Речевое надоразвитие у детей и пути его коррекции (Дети с нарушением интеллекта и моторной алалией). Москва. Классикс Стилль. 2003. 160 с.
65. Соботович Є.Ф., Трофименко Л.І. Особливості засвоєння дітьми із НЗНМ узагальненого лексичного значення слова та його понятійної співвіднесеності // Дефектологія. 2000. № 1. С. 16-19.
66. Соботович Е.Ф., Чернопольская А.Ф. Проявление стертых дизартрий и пути их коррекции // Хрестоматия по логопедии / под ред. Л.С. Волковой, В.И. Селиверстова. Москва. ВЛАДОС. 1995. С. 208-213.

67. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ. Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2004. 348 с.
68. Тищенко В. В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення // Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць: Вип.4. Київ. Актуальна освіта. 2007. С. 3-18.
69. Тищенко В.В. Формування інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дошкільників: дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / Київ. Ін-т спец. педагогіки АПН України. 1999. 225 с.
70. Ткач О.М. Структуризація і трансформація структурних полів слів в онтогенезі // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: Вип.9. У 2-х т. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський. ПП Медобори-2006. 2017. С. 98-114.
71. Трофименко Л.І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку / Л.І. Трофименко. Київ. Інсти-тут спеціальної педагогіки НАПН України. 2014. 72 с.
72. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ. К.: Актуальна освіта. 2007. 198 с.
73. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. К.: Актуальна освіта. 2013. 256 с.
74. Трофименко Л.І. Формування лексикограматичної сторони мовлення у дітей дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення: Автореф. дис. ... канд. пед. наук спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ. Інститут спеціальної педагогіки АПН України. 2004. 20 с.
75. Хомская Е.Д. Нейропсихология: 4-е издание. Санкт-Петербург. Питер. 2005. 496 с.
76. Цветкова Л.С. Методика нейропсихологической диагностики детей. Москва. Педагогическое общество России. 2000. 128 с.
77. Шевцов А.Г., Ільїна О.В. Нейропсихологічний підхід у корекції розвитку дітей з психофізичними порушеннями // Актуальні питання

корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський. ПП «Медобори-2006». 2015. Вип. 4. С. 284-298.

78. Шеремет М.К. Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи / М.К. Шеремет // Корекційна педагогіка. 2008. № 1. С. 6-8.

79. Шеремет М.К. Формування готовності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення до навчання у школі в умовах спеціального дошкільного закладу розвитку // Імідж сучасного педагога. № 8/9. 2004. С. 82-84.

80. Шеремет М.К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей у нормі і патології // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. № 23. С. 223-299.

81. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії). Київ. Знання. 2009. 244 с.

82. Kimura D. Cerebral dominance and perception of verbal stimuli // *Canad. J. of Psychol.* - 1961. - Vol. 15.

83. Milner B. Interhemispheric differences and psychological processes in man // *Brit. Bull. Med.* - 1971. - Vol. 27.

84. Posner M.I., DiGirolamo G.J. (2000). Cognitive Neuroscience: Origins and Promise, *Psychological Bulletin*, 126:6, 873–889.

85. Sperry R.W. Lateral specialization of cerebral function in the surgically separated hemispheres / *The Psychology of Thinking*. N. Y., 1973. P. 126-141.